

Андрій Кусяк
(Тернопіль)

ПАРЕНТЕТИЧНО РОЗШИРЕНІ ТЕКСТОВІ СЕГМЕНТИ В РОМАНІ ЕЛІАСА КАНЕТТІ „ЗАСЛІПЛЕННЯ”

Запропонована стаття присвячена парентезним конструкціям роману Еліаса Канетті „Засліплення”. Вказується на неоднорідність частотності появи парентетично розширених конструкцій у розділах твору, яка залежить від перспективного членування того чи іншого розділу. Наголошується на розмаїтості функціонального діапазону парантез: окрім модальної, вони виконують текстотворчу, ретардаційну й архітектонічну функції, структуруючи, таким чином, текст в одне поліфонічне ціле, що важливо для збереження цілісного образу теми в її рецепції.

Ключові слова: Еліас Канетті, роман „Засліплення”, парентеза, проспекція, ретроспекція, функції парантез: модальна, текстотворча, ретардаційна, архітектонічна.

The given article depicts the parenthetically extended structures in the novel by Elias Canetti “Blinding”. The article highlights the heterogeneity of the frequency of the use of parenthesis in the parts of the novel which depends on the prospective partitioning of a certain part. The article emphasizes the variety of the functional range of parenthesis. Besides the modal function they have a text-forming, a retarding and an architectonic function which thus compiles a text into a polyphonic body which is important for preservation of an integral image of the topic in its reception.

Keywords: Elias Canetti, the novel “Blinding”, parenthesis, prospection, retrospection, functions of parentheses: modal, text-forming, retarding, architectonic.

Наявність різних синтаксичних структур з різною синтаксичною семантикою для передачі логеми (судження, пропозиції) створює передумови для вибору потрібних одиниць та їх подальшої стилістичної спеціалізації, тобто закріплення за певним типом мовлення, з певним стилістичним значенням. Однією з таких структур, яка простежується в романі Еліаса Канетті „Засліплення”, є речення (просте, просте поширене, складне, ускладнене тощо) з уведеною в його будову так би мовити чужорідною одиницею – парентезною вставкою.

Грамаітично незалежна від основного речення [2, с. 257] парентеза складає з ним „двошарову синтаксичну цілісність” [3, с. 80]. Обидва речення, поміщені у формальні рамки одного текстового

сегмента, різняться між собою і в семантичному, і в граматичному, і в ритміко-мелодійному аспектах. Це дає підставу вважати структуру, розширену парентезою, поліпредикативною, позаяк предикативний план вставки-парентези (Schaltsatz) не руйнує предикативного плану основного речення (Stammsatz). Ступінь семантичного зв'язку між основним реченням і парентезною вставкою різний. Вважається, що парентеза, вклинена в структуру основного речення, розриває його на дві частини саме в тому місці, яке викликало певну асоціацію [1, с. 9; 3, с. 80]. Семантична шкала парентезних вставок дуже широка: від найбільш вільних асоціацій, пресупозицію яких може створити досить віддалений макроконтекст, – до важливих доповнень щодо висловленого в основному реченні змісту, коли правильне сприйняття парентезної вставки забезпечується мікроконтекстом. Основними функціями парентези можна, на наш погляд, назвати вираження:

- пояснення (коментар);
- уточнення (конкретизація);
- додаткового повідомлення (доповнення);
- оцінки;
- емоційного ставлення до змісту парентези і вказівки на автора.

В будь-якому разі парентеза, логічна чи емоційна, характеризується однією стилістичною особливістю – це „встановлення дійсного чи уявного контакту з публікою” [3, с. 81].

Із плану послідовної оповіді парентези „переводять читача ... в план невимушеної „репліки вбік” [3]. Іноді лише завдяки парентезі цілість набирає свого дійсного звучання, позаяк саме парентезна вставка натякає на підтекст, необхідний для адекватного сприйняття задуму автора. Отже, у парентетично розширених структурах переплітаються глобальні текстові зв'язки, і передусім це зв'язок між структурним і комунікативним планами, тобто між синтаксичною побудовою та авторською інтенцією. Парентезні вставки стають одним із засобів інтеграції тексту, виявляючи смислові контакти як із прилягаючими, так і з дистантно розміщеними фрагментами тексту. Отже, парентезна вставка – це відносно самостійна семантична, граматична і стилістична лінія, яка проходить паралельно до основної лінії структури, в яку вона поміщена.

Мета нашої статті – дослідити характерні особливості індивідуального синтаксису Е. Канетті на основі парентезних вставок,

застосувавши при цьому описовий та статистичний методи дослідження.

Вміст парентез у романі „Засліплення” і, відповідно, частотність їх уведення в кожен розділ дуже неоднорідні (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Вміст парентез у романі „Засліплення”
та частотність їх вживання (за розділами в %)**

ЧАСТИНИ	Розділи	Кількість речень у розділі	Фактична кількість сторінок у розділі	Кількість парентез	Вміст парантез, %	Частотність вживання парентез
I. KOPF OHNE WELT	<i>1. Der Spaziergang</i>	579	17	4	0,7	0,24
	<i>2. Das Geheimnis</i>	333	10	2	0,6	0,2
	<i>3. Konfuzius, ein Ehestifter</i>	481	13,5	0	0	0
	<i>4. Die Muschel</i>	439	11	2	0,46	0,18
	<i>5. Blendende Möbel</i>	441	13	5	1,13	0,38
	<i>6. Liebste Gnädigste</i>	521	14	1	0,19	0,07
	<i>7. Mobilmachung</i>	378	14	8	2,1	0,6
	<i>8. Der Tod</i>	419	10,5	0	0	0
	<i>9. Das Krankenlager</i>	338	11	5	1,5	0,45
	<i>10. Junge Liebe</i>	260	8	1	0,38	0,13
	<i>11. Judas und der Heiland</i>	370	11	5	1,35	0,45
	<i>12. Die Millionenerbschaft</i>	336	9	3	0,9	0,3
	<i>13. Prügel</i>	421	12	1	0,24	0,08
	<i>14. Die Erstarrung</i>	463	13,5	5	1,1	0,4
Загалом у частині I		5779	167,5	42	0,73	0,25
II. KOPF-LOSE WELT	<i>15. Zum Idealen Himmel</i>	867	26,5	14	1,6	0,53
	<i>16. Der Buckel</i>	599	14,5	1	0,17	0,07
	<i>17. Großes Erbarmen</i>	507	18,5	4	0,8	0,22
	<i>18. Vier und ihre Zukunft</i>	536	19	7	1,3	0,37
	<i>19. Enthüllungen</i>	370	14,5	4	1,1	0,28
	<i>20. Verhungert</i>	550	19,5	9	1,63	0,5
	<i>21. Die Erfüllung</i>	521	12,5	0	0	0

	22. <i>Der Dieb</i>	743	16	3	0,4	0,19
	23. <i>Privateigentum</i>	1119	31	4	0,36	0,13
	24. <i>Das Kleine</i>	1423	43	5	0,35	0,1
Загалом у частині II		7235	215	51	0,7	0,24
III. WELT IM KOPF	25. <i>Der gute Vater</i>	416	12,5	2	0,5	0,16
	26. <i>Hosen</i>	652	17	5	0,8	0,3
	27. <i>Ein Irrenhaus</i>	665	22	3	0,45	0,14
	28. <i>Umwege</i>	538	13,5	1	0,2	0,07
	29. <i>Listenreicher Odysseus</i>	1095	33,5	9	0,82	0,27
	30. <i>Der rote Hahn</i>	479	10	0	0	0
Загалом у частині III		3845	105,5	20	0,5	0,24
Загалом у романі		16859	491	113	0,7	0,24

Основними функціями парентезних вставок Е. Різель називає експресивне „розрихлення” („Auflockerung”) мови і мовну економію, позаяк парентеза „сприяє граничній стислості і викладу” [3, с. 83].

При розгляді функціональної поліфонії парентезних вставок у романі „Засліплення” ми визначили п’ять основних функцій цих конструкцій. Розглянемо їх послідовно.

1. Вираження модальності, тобто уточнення, доповнення, оцінка, коментар, зауваження, емоційний стан під час сказаного тощо. Такі парентези, на наш погляд, впливають до певної міри на думку читача, його ставлення до тієї чи іншої особи або ж події і значно скорочують дистанцію між читачем й оповідачем.

Модальні парентези можуть бути стриманим коментарем: „*Seit gebildete Menschen das Haus betraten, hatte ihr Mann, notgedrungen und er sei hier der Hausherr bellend, das eigentliche Bild seiner Liebe, das Erste, das ihm billig einzukaufen geglückt war (er kaufte prinzipiell nur billig und zahlte effektiv), in die Räumlichkeiten des kranken Bruders verbannt.*” [Bl.: 437]; або ж, навпаки, імпульсивним проявом емоцій: „*Ich seh’ mich noch heute, wie ich vor ihm steh’ und er, so ein Frechdachs, aufspringt und mir mit beiden Händen – stark war der Mensch! – auf die Schultern schlägt.*” [Bl.: 65]; або вигуком, імпліцитним коментарем до інформації основного речення: „*Tauben sind auch so was wie Menschen (und wenn schon!), morgen will sie mit ihm und dem Testament zum Notar gehen, um es nachprüfen zu lassen*” [Bl.: 144].

У романі знаходимо цікаві й оригінальні, на наш погляд, приклади коротких парентез, парентез-перепитувань, коли персонажі подумки розмовляють самі з собою, тощо: „*Ihrer Ohnmacht wegen unterbrach er sie nicht. Ein Glück, dass Ohnmächten selten passieren. Aus Mitleid – falschem, wie er sich sagte – zwang er sich, wieder hinzuhören.*” [Bl.: 77]; „*Einer solchen Brandrede hätte er sich nicht für fähig gehalten. Sein Lampenfieber vor der Rede fiel ihm ein – was war jene Entschuldigung anderes als Lampenfieber? – und er lächelte*” [Bl.: 98].

Зазначимо, що в подібних парентезах можливі різні градації емоцій, наприклад:

➤ **відчай:** „*Vor der Treppe war ihm der letzte Übermut aus dem zu klein geratenen Kopf gewichen – warum musste er studieren, Vater, Mutter, Onkels und Tanten waren mehr fürs Geschäft –, er nahm einen Anlauf und stieß gegen eine strenge Figur, sicher Direktor hier, die ihn durchdringend fixierte und mit schneidender Stimme Halt gebot*” [Bl.: 233];

➤ **сумнів:** „*Sie nahm jedes einzeln heraus, klopfte dran – vielleicht war es hohl –, streckte die plumpen, schwieligen Finger bis zur Holztäfelung hin, tastete und zog sie, unzufrieden den Kopf schüttelnd, zurück*” [Bl.: 29];

➤ **захоплення:** „*Mit beiden Armen packte er die erste Verbindungstür, hob sie aus den Angeln – wie waren seine Kräfte inzwischen gewachsen! –, trug sie auf den Gang hinaus und legte sie übers Bett*” [Bl.: 93].

Позаяк у романі оповідь ведеться від третьої особи, то якраз парентезні вставки стають безпосереднім уведенням прямої мови персонажів. Завдяки цим оригінальним висловленням (бо ж належать самим персонажам) твориться ілюзія достовірності оповіді. Отож подібне може траплятися і в прямій мові чи у внутрішньому монологі, як відображення процесу мислення персонажа: „*Wenn ihr mich fragt, wie ich mich so weit vergessen konnte – ihr habt ein Recht zu dieser Frage –, so muss ich euch zu meiner Beschämung entgegen: Ich vergaß mich, weil ich unsern großen Meister Mong vergaß, der da sagt: „Sie handeln und wissen nicht, was sie tun; sie haben ihre Gewohnheiten und wissen nicht, warum; sie wandeln ihr ganzes Leben und kennen doch nicht ihren Weg: so sind sie, die Leute der Masse*” [Bl.: 96].

2. Проспективна організація читацького сприйняття. Такі парентезні введення завжди передують тій частині основного речення,

яку вони коментують, випереджуючи і фіксуючи реакцію читача. Оцінка певного явища формується ще перед поданням інформації про це явище: „*Weil er die Muskeln rings um die Augen unaufhörlich bewegte – er zwinkerte, zog die Brauen in die Höhe und runzelte die Stirn –, misstraute ihm Kien und beschloss, ihn für einen Schwindler zu halten*” [Bl.: 20].

Відтягуючи основне повідомлення, розриваючи основне речення, парентези в цій функції посилюють зацікавлення читача правим контекстом, до певної міри інтригують його:

„*Trotz seiner Vorsicht fiel der Letzte – da er schon so weit war, beeilte er sich noch mehr – vom dritten Regal, für das er nicht einmal die Leiter brauchte, zu Boden*” [Bl.: 22].

Часто такі введення розривають монолітну послідовність, наприклад, ряд однорідних предикатів: „*Es wird mir also doch nichts anderes übrigbleiben, sagte er, trat unter ein Haustor, sah sich um – niemand beobachtete ihn – und zog ein langes, schmales Notizbuch aus der Tasche*” [Bl.: 19]; „*Unter fertige Streifen zog sie einen Strich, rechnete die Bücher zusammen, merkte sich die Summe im Kopf – für Zahlen hatte sie ein gutes Gedächtnis – und trug sie ein, sobald sie bei dreimaligem Nachrechnen dieselbe blieb*” [Bl.: 122]; або ж з’являються перед останнім компонентом перерахування, підкреслюючи його значення чи незвичність, надаючи оповіді характеру й інтонації живого мовлення: „*Er schob die gute, alte Leiter an eine geeignete Stelle und stieg verkehrt hinauf, so dass sein Rücken Regale, sein Kopf die Decke, seine verlängerten Beine – die Leiter nämlich – den Boden, seine Augen den ganzen, einheitlichen Raum der Bibliothek berührten, und hielt folgende Ansprache an seine Geliebte: „Seit einiger Zeit, genauer gesagt, seit dem Einbruch einer fremden Macht in unser Leben, trage ich mich mit dem Gedanken, unsre Beziehung auf eine starke Basis zu stellen*” [Bl.: 93].

Після парентезного розриву елемент основного речення, який межує з парентезою, може повторитися, творячи рамку, в яку поміщена парентеза. Такими обрамленнями є дослівні повтори: „*Sie sagte sich: **heut** ist er zu arm (**heut** komm’ ich gegen ihn noch nicht auf) und brach ihren Zorn stracks ab, damit ihr ein Rest für morgen blieb.*” [Bl.: 174];

або ж підхоплюючі повтори: „*Das „Ja” sagte er, als hätte er danke gesagt, nachher bot er der Schachtel keinen Arm, und der **Kuss**, von dem der Schuster wochenlang lebte – ein fremder **Kuss** gab ihm*

für zwanzig eigene aus – , der Kuss, für den er was springen ließ, der Kuss, der als Bedürfnis vor der Werkstatt hing, der öffentliche Kuss, dem ein Beamter zusah, der Kuss in Ehren, der Kuss auf ewig, der Kuss, der Kuss fand überhaupt nicht statt” [Bl.: 50]; „Er ist kein Lebemann – bei „Lebemann” sieht er seinen Bruder Georg, den Frauenarzt, vor sich – , er ist alles, nur kein Lebemann” [Bl.: 57]; або перифразовані повтори (лексично, синтаксично, іноді з уведенням антитези тощо): „Seit gebildete Menschen das Haus betraten, hatte ihr Mann, notgedrungen und er sei hier der Hausherr bellend, das eigentliche Bild seiner Liebe, das Erste, das ihm billig einzukaufen geglückt war (er kaufte prinzipiell nur billig und zahlte effektiv), in die Räumlichkeiten des kranken Bruders verbannt” [Bl.: 437]; „Der Hausbesorger überlegte (beruhigt, weil man ihn nicht mehr ausfragte, beunruhigt, weil sich niemand um ihn kümmerte), wie sich die Geschichte am besten herstellen ließe” [Bl.: 328].

3. Текстотворчу функцію виконують парентези-ремарки, які сприяють творенню цілісної семантичної картини тексту. Оскільки в романі „Засліплення” використовуються прямі цитати різних осіб, Е. Канетті вводить парентези-ремарки, в яких розшифровує адресантів цих цитат. Ремарки, які позначають джерело цитати, можуть з’являтися як після цитати: „Wenn ihn die Polizei gerade schikanierte, pflegte Fischerle auf einige Tage zu verschwinden. Man sagte: „Er ist nach Amerika”, lachte jedesmal über den Witz – wie kam ein solcher Knirps in das Riesenland der Wolkenkratzer – und vergaß ihn, bis er wieder auftauchte” [Bl.: 242];

так і перед цитатою: „In straffster Spannung, steifer als je, trat er auf sie zu und brüllte – den Hausbesorger als Vorklang in den Ohren –: „Das Testament her!” [Bl.: 150]; „Hänselte man sie wegen dieser ihrer unbegreiflichen Dummheit, so zuckte sie mit den Schultern, wackelte mit dem Buckel – er nahm es mit dem Fischerles an Größe und Ausdrucksfähigkeit auf – und sagte: „Er ist das Einzige, was ich auf der Welt hab’!” [Bl.: 243].

Між вказівками на джерело цитати можливі модальні ремарки, які містять додаткові репліки оповідача: „Der Hausierer, mit seiner dünnen, zirpenden Stimme – im Himmel sagte man, sobald er den Mund aufat: „er spielt Mandoline” – stimmte eiligst in denselben Ruf ein” [Bl.: 254].

І навпаки, у функції парентез-ремарок можуть бути використані вставки, які служать тлом, ілюстрацією, підтвердженням певної

інформації, думки чи якогось образу основного речення: „*Die Versuchung, das Treiben auf der Straße zu beobachten – eine zeitraubende Unsitte, die man offenbar mit auf die Welt bekommt – fiel mit den Seitenfenstern weg*” [Bl.: 21].

Такі ремарки можуть бути і вигаданими, нереальними, як у випадку внутрішніх монологів Петера Кіна: „*Er lief in die Küche – nur rasch aus der Bibliothek hinaus, wer weiß, ob das Blut nicht schon auf Bücher gespritzt ist – und wusch sich gründlich alles Rote ab*” [Bl.: 98].

Парентези-ремарки інформують також про дії осіб, пряма мова яких наведена в основному реченні. Завдяки ним горизонт зображуваної дійсності значно розширюється. Іноді вони можуть становити доволі суттєві доповнення до змісту основного фрагмента тексту, іноді сприяють паралельності зображення: „*Um die Scheereien ein für allemal zu erledigen, rechnete Pfaff die Unterhaltskosten für eine Woche aus, für einen Polizeibeamten rechnete er ganz gut, schon beim drittenmal schien die Summe zu stimmen, weil sie hoch war, er nahm sie sich, schrieb unter die Rechnung: „Bestens rekommandiert sich Benedikt Pfaff, Oberbeamter in Pension”, steckte den Wisch, weil er ihn selbst benützt hatte, behutsam unters Kissen, spuckte erst dann aus (womit er teils seiner Enttäuschung über den Professor Ausdruck gab, teils der seiner Fäuste über ihre erzwungene Untätigkeit) und ging*” [Bl.: 425].

4. Протилежною до текстотворчої є функція **гальмування** (сповільнення, ретардації) тексту. Це доволі довгі парентези, вільно приєднані до основного речення, більшою чи меншою мірою автосемантичні до свого найближчого оточення зліва і справа. „*Im O-Schreiben hatte sie noch eine Übung von der Schule her. (Die O müsst ihr so brav schließen wie die Therese, hat die Lehrerin immer gesagt. Die Therese macht die schönsten O. Dann ist sie dreimal sitzen geblieben, aber das war nicht ihre Schuld. Die Lehrerin war schuld. Die hat sie nicht leiden können, weil sie zum Schluss schönere O gemacht hat wie sie. Alle haben sich von ihr die O machen lassen. Von der Lehrerin ihren O hat kein Mensch was wissen wollen.) Darum gerieten ihr die O so klein wie sie wollte*” [Bl.: 122].

Завдяки такій факультативній для оповідної канви тексту характеристиці відкривається новий пласт зображуваної дійсності. Темп оповіді сповільнюється, читач змушений перейти на іншу смислову і стилістичну лінію. Саме ретардаційні парентези творять складну „підводну” тональність твору, визначають багат шаровість

художньої структури тексту. Однією з причин появи такого роду парентез у тексті є тенденція автора до об'єднання думок і представлення явищ у взаємозалежності, до багатопланового відображення явищ дійсності і передачі „густини” життя: *„Die Kirche war von krächzenden Rosen erfüllt, von der Höhe des Mittelschiffs, von den Seitenschiffen, vom Chor, vom Tor, von überall flogen die roten Vögel auf Kien zu. (Der Hausierer kauerte ängstlich hinter seiner Säule. Er begriff, dass es sich um einen Streit zwischen den Geschäftsfreunden handelte und freute sich, denn über einem Streite musste ihnen ihr Paket entfallen. Doch hätte er sie gern schon draußen gewusst, der Lärm war ohrenbetäubend, vielleicht entstand ein Wirbel, allerlei Gesindel taucht bei solchen Gelegenheiten auf, und man stahl ihm vielleicht sein Paket.) Kiens Kannibalen wurden von den Rosen erstickt”* [Bl.: 268].

Окрім надання оповіді іншого „фонового” плану, ці парентези створюють у читача напруження, необхідне для підтримки уваги до твору, позаяк завдяки гальмуванню основної інформації досягається ефект очікування.

5. Надзвичайно важливою для підтримання цілісності тексту є **архітектонічна функція** парентез. У цьому випадку в парентезних конструкціях використовуються переважно ретроспективні засоби, які скріплюють в одне ціле почленований окремими спогадами, монологами або цитатами текст. Реципієнт отримує змогу проспективно і ретроспективно оцінювати текст, не випускаючи з поля зору структурний каркас роману: *„Ihren gewöhnlichen Herrschaften, die sich auf sie verließen – ein altes Möbelstück, das nun seit über zwölf Jahren im Hause stand –, erklärte sie, zu deren Entsetzen, sie halte das nicht mehr aus, diese Wirtschaft, da möcht' sie noch lieber ihr Brot auf der Straße verdienen als so”* [Bl.: 26 – 27]; *„Kien begann zu begreifen, wem er seine Ruhe verdanke. (Einige Jahre war es her, da hatten alle Bettler aufgehört, bei ihm anzuläuten.) Der stämmige, bärenstarke Kerl stand da im engen Gelass ganz nahe bei ihm. Er sprach dem in seiner Art tüchtigen Mann ein monatliches „Douceur”* [Bl.: 89]; *„Bei einer Visite, die er der üppigen und zudringlichen Frau eines Bankiers abstattete – sie wurde immer krank, wenn der Mann verreist war –, begegnete er dessen Bruder, einem harmlosen Irren, den die Familie aus Prestigegründen zu Hause gefangenhielt; selbst ein Sanatorium erschien dem Bankier als kreditschädigend”* [Bl.: 436 – 437].

Зустрічаються, хоча й зрідка, проспективні парентезні конструкції, як-от у роздумах Фішерле про крах його сподівань потрапити до Америки. Завдяки парентезній вставці, яка спроектована у майбутнє і яка звучить в устах Фішерле взагалі абсурдно, читач може передбачити загалом крах особи Фішерле: *„Fischerle, der plötzlich wieder gespürt hatte, wie schwer ihm der Buckel am Rücken hing, zog tief Atem ein, und da es ihm so schlecht ging, da vielleicht aus Amerika nichts wurde, da seine eigene Dummheit an dieser Wendung schuld war, da er sich hasste, sich, seine Kleinheit, seine Kleinlichkeit, seine kleinliche Zukunft, die Niederlage knapp vor dem Sieg, den schätzbigen Verdienst (gegen das königliche Ganze gehalten, das er in wenigen Tagen spielend verdient hätte), da er diesen Anfangsverdienst, eine Bagatelle, auf die er spuckte, Kien am liebsten an den Kopf geschleudert hätte, wenn es nicht so schad' drum gewesen wäre, samt der sogenannten Bibliothek, auf die er schiss: verzichtete er auch auf den Betrag, den Kien für die Zimmer und den Portier ausgelegt hatte”* [Bl.: 274].

Як бачимо, вже навіть з цього, більш ніж побіжного огляду, форма, синтаксичні особливості, семантика парентезних конструкцій надзвичайно багатоманітна і містить значний потенціал образності й додаткові архітектонічні можливості при організації тексту як цілості.

Важливим параметром парентезних вставок є їх квантитативний модус. Варіативність об'єму парентез у романі „Засліплення” досить широка: від двох лексичних одиниць до наддовгих, утворених понад 60 лексичними одиницями. Короткі парентези поживляють висловлення, довші можуть його урізноманітнити, а з уведенням у текст довгої парентези створюється певне перенасичення висловлення (див. табл. 2).

Перевага, безперечно, надається коротким парентетичним уведенням (зовсім короткі – від 1 до 5 лексичних одиниць) і парентезам, довжина яких відповідає довжині короткого елементарного речення – від 6 до 10 лексичних одиниць.

На вільне поєднання парентезних вставок із контекстом, їх відокремленість вказує вже їх графічне оформлення. Цілком мало в романі парентез, межі яких позначені комами (як правило, це ідіоматизовані слова й звороти); вони мають характер невимушеності і створюють ілюзію „бесіди” з читачем. Граматично вони перебувають у канві основного речення: *„Sobald der Hausierer,*

diese falsche Schlange, die immer nur an ihren Vorteil dachte, in seine Nähe trat, wachte er automatisch aus seinem Traume auf und schrie ihn an: „Dass Sie sich nicht unterstehn!“ [Bl.: 282]; „Bis zu ihrem letzten Augenblick sah sie das Testament vor sich. In Fetzen riss sie das Fleisch von ihrem Leib herunter, diese Hyäne, sie lebte von ihrem Leib in den Mund, sie aß das blutige Fleisch, bevor es gar war, wie hätte sie es zubereiten sollen, dann starb sie als Skelett, der Rock lag steif um die leeren Knochen, er sah aus, als hätte ihn ein Sturm gebläht“ [Bl.: 285 – 286].

Таблиця 2

**Абсолютне та процентне співвідношення
парантез різної довжини і сигнали введення їх у текст
(за частинами роману)**

Частина	Кількість парантез у тексті	Кількість лексичних одиниць				
		1-5 %	6-10 %	11-20 %	20-40 %	40 і більше
<i>I. Kopf ohne Welt</i>	42	28 67%	11 26%	2 4,7%	0 0%	1 2,3%
<i>II. Kopflose Welt</i>	51	26 51%	18 35%	6 12%	0 0	1 2%
<i>III. Welt im Kopf</i>	20	7 35%	11 55%	2 10%	0 0	0 0

Основна кількість парантез оформлена за допомогою тире і дужок. Так, у першій частині роману „Kopf ohne Welt” парантези, оформлені тире, становлять 86 відсотків, а дужками – 14; у другій частині „Welt im Kopf” простежується те саме, і тільки в останній частині „Kopflose Welt” маємо однакове процентне співвідношення тире і дужок.

Зазначимо, що автосемантика таких парантез дуже висока, причому парантези, оформлені дужками, можуть бути цілком суверенними повідомленнями, а ті, котрі виділені тире, позначають, як правило, уточнення, доповнення, конкретизацію до основного змісту речення, в яке поміщена парантеза. Граматично вони виражені підрядним реченням, еліпсами, часто приєднані до основного речення шляхом повторів, підхоплень тощо: „*Man sagt – ich muss Sie stützen, sonst geschieht ein Unglück – , man sagt, er ist von den Büchern so dick*” [Bl.: 264].

У цьому прикладі, крім рамки, утвореної тире, парентеза поміщена в рамку, створену оточенням основного речення: обидві частини основного речення, препарентезна і постпарентезна, містять повтор.

80 відсотків усіх парентезних вставок у романі оформлені тире, позаяк становлять продовження, доповнення, розширення думки основного речення. Переважно вони представляють однакову з основним реченням перспективу оповіді і становлять залучення прямої мови в потік невластивої прямої мови дійової особи твору: „*Gab es – außer der Wissenschaft – eine bessere Rechtfertigung dafür als die einfache Tatsache, dass sie allesamt Metzen waren?*” [Bl.: 288]; „*Mit der Rechten schlug er sich, statt auf die Stirn, auf seine Nase, und die krummen Beine bebten so gewaltsam wie die Stimme, als er endlich sprach. „Meine Herren”, weinte er, „ich bin ruiniert. Mein Kunde hat mich” – ein Krampf der Entrüstung schüttelte seinen ausdrucksvollen Körper – „betrogen.”* [Bl.: 362].

У третій частині, як ми вже зазначали, в однаковій кількості представлені парентези, введені як тире, так і дужками. Така кількість парентез у дужках пояснюється насамперед, що вони належать автору-оповідачу і залучені до основного речення, яке містить пряму чи непряму мову дійових осіб роману. В такий спосіб, уникається переплетення двох перспектив, графічно підкреслюється незалежність цих вставок від основного речення. Такі парентези переводять читача з плану послідовної оповіді в план невимушеної „репліки вбік”. Вони можуть мати тематичне приєднання до основного речення, передаючи асоціацію, викликану основним реченням, або й граматичне приєднання, виконуючи роль обставини чи означення: „*Statt sich an den gesunden Ohren für die kranken Augen schadlos zu halten, Musik und Menschen zu hören (was ist reicher als der Tonfall der Menschen?), ging er sicher vor den Büchern auf und ab, zweifelte am guten Willen der Augen, beschwor sie, fluchte ihnen, erinnerte sich voller Grauen an jene Eintagsblindheit seiner Jugend, erstarrte vor Angst, er könnte wieder und für länger blind werden, tobte, verzweifelte und rief, der schroffste und stolzeste Mensch, erst einen Bruder herbei, bevor er Nachbarn, Bekannte oder irgendwen um einige helfende Worte anging*” [Bl.: 456].

Незважаючи на тісний граматичний зв'язок парентези й основного речення, автор, усе ж, вважаючи такі зауваги факультатив-

ними доповненнями до основного тексту, графічно й ритмічно відокремлює їх від основного речення. Трапляються випадки, коли парентеза перебуває немов осторонь від найближчого оточення і являє собою окреме речення, а то й два. Тоді вона завжди оформлена дужками. Як правило, такі парентези-речення мають найвищий ступінь автосемантиї. Інакше кажучи, при елімінації таких вставок основна інформація не втратить своєї виразності. Разом з тим, попри свою незалежність, такі парентези містять вказівки на речення, якого вони стосуються; це можуть бути такі лексико-граматичні засоби, як особові і вказівні займенники, сполучники, повтори тощо:

„Anzunehmen wäre es schon, da alles an ihm fest sei, mit Ausnahme von vier Kanarienvögeln, die immer singen müssen, wenn er grad Lust habe. (Die erwähnte er der Genauigkeit halber.) Anderseits sei der Mensch von einer fanatischen Wachsamkeit, er habe sich 50 Zentimeter über dem Erdboden ein besonderes Guckloch konstruiert, um die Ein- und Ausgehenden besser beobachten zu können” [Bl.: 289].

Як бачимо, парентеза – з вищим чи нижчим ступенем автосемантичності – не може бути цілком ізольованою; вона має зв’язки як із прилягаючими до неї текстовими сегментами, так і з розміщеними дистантно, виконуючи в другому випадку в основному функцію збереження композиційної єдності твору.

Загалом можемо сказати, що парентеза – це складова частина архітекtonіки роману „Засліплення”, де її функціонування визначається як мікро-, так і макроконтекстом. Часте розширення Е. Канетті оповіді парентетичними конструкціями сприяє паралельному веденню оповіді на двох рівнях, які умовно можна позначити опозиціями:

- ✓ дійова особа/оповідач;
- ✓ невласне пряма мова/пряма мова;
- ✓ основна думка/коментар, доповнення, уточнення оцінка тощо;
- ✓ основне висловлення/факультативне висловлення та ін.

Форма, синтаксичні особливості романних парантез надзвичайно багаті, що несе значний потенціал образності художнього твору. Звідси і функціональна поліфонія цих конструкцій. Передаючи процес формування думки, парентези можуть виконувати модальну, текстотворчу, архітекtonічну функції, а також функції проспективної організації читацького сприйняття та гальмування оповіді.

Отже, парентеза – не стільки синтаксичний засіб дроблення цілого, скільки елемент синтезування тексту, на що вказує, зокрема, графічне оформлення парентезних вставок, яке, сигналізуючи про певну окремішність парентез у потоці оповіді, разом з тим, не відокремлюючи вставку від основного речення, вказує на її зв'язок з основним реченням. Крім графічного, між парентезою і синтаксичною структурою, з якою вона співвідноситься, існує, іноді досить тісний, лексико-граматичний зв'язок. Використані в парантезах лексичні повтори, анафоричні вказівні засоби, сполучники підкреслюють їх синтаксичну функцію означення чи обставини з уведенням відповідних прийменників, займенникових прислівників або сполучників.

Загалом можемо сказати, що парентезні вставки, згідно з авторською інтенцією, допомагають встановити необхідний для інтерпретації тексту безпосередній контакт із читачем, становлячи репліку, звернену до уявного читача, або ж так би мовити репліку вбік, передбачаючи можливий діалог із читачем, а це у свою чергу може і повинно стати серйозною перспективою для осмислення парентез як лінгвістично релевантного явища в процесі дослідження індивідуального синтаксису того чи іншого письменника.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адмони В. Г. Содержательные и композиционные аспекты предложения / Адмони В. Г. // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л. : Наука, 1975. – С. 5–12.
2. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / Брандес М. П. – М. : Высш. шк., 1990. – 320 с.
3. Ризель Э. Г. Смысловые и стилистические функции парантетической связи / Ризель Э. Г. // Филологические науки. – 1962. – № 4. – С. 80–88.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО ТА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ
 Canetti Elias. Die Blendung : Roman. – Frankfurt a/M. : Taschenbuch Verlag, 2001. – 512 S. (у посиланнях позначено „Bl.”).